

- 3289/10) STRASBURH (06 lystopada 2018 roku) [Burlya and Others v. Ukraine (Application no. 3289/10) STRASBOURG (November 06, 2018)]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/974_d65 (in Ukrainian).
23. Stanovysche roms'kykh zhinok Ukrainy. Kyiv, ICO Chiricli (2024) [The situation of Roma women in Ukraine. Kyiv, ICO Chiricli (2024)]. (in Ukrainian)
24. «Ukraly tank, ukrademo i Putina!»: romy i vijna. ["We stole a tank, we'll steal Putin!": Roma and war]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=b9QzD954948> (in Ukrainian).
25. Cherveniak K. (2021). *Vplyv protsesiv zghurtuvannia natsional'nykh menshyn na suspil'nu konsolidatsiiu v Ukraini* [Influence of the processes of national minorities' unification on social consolidation in Ukraine]. *Diial'nist' hromads'kykh orhanizatsij natsional'nykh menshyn iak chynnyk konsolidatsii ukrains'koho suspil'stva: kolektyvna monohrafiia: za zah. red. d. derzh. upr., dots. M. Tokaria i d. derzh. upr., prof. P. Petrovs'koho; LRIDU NADU; NDI politychnoi rehionalityky UzhNU. L'viv, Uzhhorod: Polihraftsentr "Lira". Pp. 75–148. (in Ukrainian).*
26. Tsyhany vkraly tank [Gypsies stole a tank]. URL: <https://zahid.espresso.tv/dva-tizhni-viyini-romi-kradut-tanki-a-> (in Ukrainian).
27. Central Council of German Sinti and Roma. URL: <https://zentralrat.sintiundroma.de/en/>
28. Nidhi Trehan, Nando Sigona, Jud Nirenberg. *Romani Politics in Contemporary Europe: Poverty, Ethnic Mobilization, and the Neoliberal Order* 2009th Edition. URL: <https://www.amazon.com/Romani-Politics-Contemporary-Europe-Mobilization/dp/0230516629>
29. *Roma in Ukraine – A Time for Action: Priorities and Pathways for an Effective Integration Policy*. URL: <https://minorityrights.org/app/uploads/2024/01/mrg-rep-ukraine-en-apr19.pdf>

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2024.34.3>
УДК 130.2

Олександр ВИШНЕВСЬКИЙ

здобувач ступеня доктор філософії
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького

ORCID 0009-0000-0911-5734

Email: vyshnevskyi91@gmail.com

ЦІННІСНО-СМИСЛОВІ АСПЕКТИ КОНЦЕПТУ «ГІДНІСТЬ» У СУЧАСНОМУ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті здійснюється детальний аналіз процесу розробки ціннісних аспектів категорії гідності в корпусі соціально-філософських, соціальних і гуманітарних наук. Розглянуті основні принципи індивідуально-суб'єктивного, національно-специфічного та політичного втілення концепту гідності у сучасних гуманітарних науках, законодавствах багатьох країн, міжнародному праві та соціальних практиках. Встановлюються актуальні підходи до опрацювання проблеми активної участі особистості в усталенні гуманістичних норм поведінки і суспільних взаємин. В контексті агресії РФ і довготривалої війни на теренах України, акцентується увага на одному з найважливіших соціально-філософських ціннісних ідентифікаторів гідності – персональної і колективної відповідальності як здатності особистості і спільнот свідомо реагувати, впливати, контролювати, управляти, генерувати свою просоціальну активність в конкретній ситуації або контексті. Враховуючи обставини українського сьогодення, обґрунтовується потреба якомога повнішої деталізації основних чинників ціннісно-сміслових рефлексій суспільної думки української спільноти в багатьох надзвичайно чутливих соціально-значимих питаннях в наступних наукових розвідках. Зокрема, вивчаються питання взаємодії між особистісними цінностями та соціальними нормами в умовах глобальних соціальних змін та викликів. Акцентується увага на важливості розвитку та підтримки культури гідності в освітніх та виховних практиках, які сприяють формуванню свідомих та відповідальних громадян. Обговорюється роль медіа та інформаційних технологій у формуванні та поширенні цінностей гідності, зокрема у контексті боротьби з пропагандою та дезінформацією. Пропонуються шляхи інтеграції концепту гідності в різні аспекти державної політики та громадського життя з метою зміцнення соціальної єдності та справедливості.

Ключові слова: категорія «гідність», гуманістичні норми міжособистісних і суспільних взаємин, ціннісні ідентифікатори гідності, соціально-філософська рефлексія.

Oleksandr VYSHNEVSKYI

Ph.D. student in Philosophy

Department of Sociology and Philosophy

Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

VALUE-MEANING ASPECTS OF THE CONCEPT "DIGNITY" IN MODERN SOCIAL AND HUMANITARIAN DISCOURSE

Abstract. *The article provides a detailed analysis of the process of developing the value aspects of the category of dignity in the corpus of socio-philosophical, social, and humanitarian sciences. The main principles of the individual-subjective, national-specific, and political implementation of the concept of dignity in modern humanitarian sciences, legislation of many countries, international law, and social practices are considered. Current approaches to working out the problem of active participation of the individual in establishing humanistic norms of behavior and social relations are established. In the context of the aggression of the Russian Federation and the long-term war on the territory of Ukraine, attention is focused on one of the most important socio-philosophical value identifiers of dignity - personal and collective responsibility, as the ability of individuals and communities to consciously react, influence, control, manage, generate their pro-social activity in a specific situation or context. Taking into account the circumstances of the Ukrainian present, the need to detail as fully as possible the main factors of the value-meaning reflections of the public opinion of the Ukrainian community in many extremely sensitive and socially significant issues in the following scientific investigations is substantiated. In particular, the issues of interaction between personal values and social norms in the conditions of global social changes and challenges are studied. Emphasis is placed on the importance of developing and maintaining a culture of dignity in education and educational practices that contribute to the formation of conscious and responsible citizens. The role of media and information technologies in the formation and dissemination of values of dignity is discussed, in particular in the context of combating propaganda and disinformation. Ways of integrating the concept of dignity into various aspects of state policy and public life are proposed in order to strengthen social unity and justice.*

Keywords: *the category "dignity", humanistic norms of interpersonal and social relations, value identifiers of dignity, socio-philosophical reflection.*

Постановка проблеми. Ряд ключових подій, які визначили соціальні зміни українського суспільства і тим самим вплинули на ціннісні орієнтації населення, зумовили й ту обставину, що після Революції Гідності поняття «гідність» набуло нового концептуального і практичного значення. Філософське осмислення життя людини традиційно концентрує її сутнісні рефлексії, акцентуючи увагу на пізнанні та розумінні життєво необхідних потреб і цінностей. Тому наукова проблема осмислення феномена гідності людини вбачається досить складною, однак надзвичайно важливою [6; 7; 8].

Сьогодні поняття гідності вживається у законодавствах багатьох країн та у міжнародному праві, де трактується як поняття моральної свідомості, яке виражає уявлення про цінність людини, як моральної особистості, а також категорія етики, яка означає особливе моральне ставлення людини до самої себе, і ставлення до неї з боку суспільства, в якому визнається цінність особистості. Аналіз положень Загальної декларації прав людини, прийнятої і проголошеної резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року дозволяє стверджувати, що в понятті «гідність» йдеться насамперед про ціннісне ставлення особистості до самої себе і ставлення до неї інших людей: «Гідність є формою прояву самосвідомості і самоконтролю, на яких будується вимогливість людини до самої себе. Гідність тісно пов'язана з такими властивостями особистості, як совість, честь, відповідальність» [13]. У преамбулі до

Загальної декларації прав людини природжена гідність, рівність і невід'ємні права вважаються основою свободи, справедливості та загального миру. Таким чином концепт людської гідності поряд з концепцією рівних і невід'ємних прав є базою захисту прав людини. В Україні діють і міжнародні конвенції по захисту людської честі та гідності, ратифіковані державою. «Гідність є одним з ключових понять Конституції України (ст. 3, 21, 28, 41, 68, 105). В ній, зокрема, визнано гідність однією з «найвищих соціальних цінностей» в Україні (ст. 3), задекларовано, що «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах» (ст. 21) та що «кожен має право на повагу до його гідності» (ст. 28)». Водночас, як засвідчує весь тридцятирічний досвід державної самостійності України, саме боротьба громадян за свої права, у тому числі – за повагу до власної гідності й спричинили ті зміни в світосприйнятті українців як на комунікативно-дискурсивному, так і на поведінковому рівнях, що і зумовило подальший розвиток концептосфери «гідність» й актуалізувало соціально-філософське вивчення феномена як одного з чинників розбудови світу українців на сучасному етапі.

Аналіз наукових концептів. Сучасні соціально-філософські і міжгалузеві дослідження акцентують увагу на трансформації змістових характеристик гідності в умовах уразливості кордонів гідності. Зокрема про обставини сходження до нових ризиків відповідальності особистості і спільнот пишуть З. Бауман, М. Фуко, П. Рікер та ін. Значимість концепту

гідності підкреслюється зверненнями до нього в роботах із теорії ідентичності і теорії політичної ідентичності Ю. Габермаса «Громадянство і національна ідентичність» [4, с. 49–70] та М. Фукуями «Ідентичність: запит на гідність і політика ресентименту» [25], з яких випливає, що людська гідність як багатоаспектна цінність людини глибоко проникає у зміст права, а тому властивості, що характеризують та визначають людську гідність, складають онтологічну основу прав і свобод людини, її правового статусу. Водночас З. Бауман особливу увагу звертає на проблему особистісної чутливості людини «бути чуттєвим в будь-який час, не важливо, війна це чи мир [1, с.12]» до проблем і перепон в самореалізації, що напругу пов'язано з актуальною проблемою громадянської свідомості, соціальної активності і компетентності, міжкультурної толерантності тощо. Концепція людської гідності займає важливе місце у європейських правничих науках, зокрема у німецькому конституційному праві «людська гідність стоїть на вершині ціннісного порядку Основного закону» [18], де, на думку Ф. Фукуями, «займає позицію, ...яку відіграє свобода в американському конституційному порядку» [25].

Дискурс чисельних культурологічних розвідок вказує на потребу тлумачення і розгляду феномена гідності залежно від соціальних умов та від пануючої в дану епоху ідеології [6; 7; 8]. В широкому спектрі вітчизняних гуманітарних наук набувають подальшого розвитку морально-етичні аспекти концепту гідності, що містить ознаки «не тільки індивідуально-суб'єктивного, але й національно-специфічного втілення» [19, с. 53], зокрема, як відображення генези духовних цінностей в українській мовній картині світу [2; с. 21], в етнокогнітивному [21] та релігієзнавчому [14], аспектах тощо. Розгляд праць, наведених вище, та розвідок багатьох інших дослідників засвідчує, на нашу думку, що проблема відповідності наукового осмислення атрибутивних чинників гідності перебігу суспільного життя особливо актуалізується у сучасному суспільному просторі України в умовах війни, а її вирішення не лише сприятиме запобіганню конфліктів на культурному, релігійному чи етнічному ґрунті, а й вирішенню багатьох інших завдань становлення політичної ідентичності української нації.

Мета наукової статті полягає у дослідженні та аналізі значення та ролі концепту «гідність» у сучасному соціально-гуманітарному дискурсі, а також у розкритті його ціннісних та смислових аспектів.

Виклад основного матеріалу. Філософсько-генезисну основу тлумачення поняття людської гідності знаходимо в кількох однокореневих виразах старогрецької мови: *axia* – цінність; *axioma* – основна цінність, яка не потребує доведення; *axios* (гідний), який має більш фундаментальне значення – «те, що є вагомим саме по собі» або «те, що є цінним саме по собі». Отже, змістовне наповнення вказаного поняття визначає гідність людини як найвищу цінність, наявність якої має бути сприйнятою як належне. Разом з тим новогрецький і латинський (*dignitas*)

аналог цього терміну дають уявлення про гідність людини не лише як про її цінність, а й як про певний обов'язок, функцію або відповідальність – обов'язок чинити по-людськи та відповідати за свої нелюдські вчинки. Тому не випадково, що історичний досвід філософського обґрунтування ідеї людської гідності спирається також на праці І. Канта. У найбільш ґрунтовному вигляді визначальні ідеї німецького мислителя, які вплинули на розуміння «людської гідності» та на розуміння принципів, на яких вона має функціонувати, знайшли своє втілення у праці «Основи метафізики моралі» [18] і набули свого подальшого розвитку у філософському дискурсі поняття «гідність», виражаючи уявлення про самоцінність людської особистості, її моральну рівність з усіма іншими.

Водночас, соціальні і культурологічні аспекти тлумачення поняття гідності вказують на зумовленість змісту поняття соціальними умовами та панівною для певної епохи ідеологією. Відтак: «Гідність – форма прояву соціальної і моральної свободи, яка включає в себе право людини на повагу, визнання її прав і одночасно передбачає усвідомлення нею свого обов'язку і відповідальності перед суспільством. Гідність виконує важливу регулятивну функцію: у будь-якій ситуації людина мусить поводитися так, щоб не втратити гідності» [8].

Водночас, як зазначають дослідники сьогоденного соціального простору, «питання існування та взаємодії двох основних типів колективних ідентичностей – національно-культурної і громадянсько-політичної – у рамках єдиної державної спільності набуло нині своїх радикальних формулювань...» [17, с. 5].

Із зазначеного вище випливає, що людська гідність як багатоаспектна цінність людини глибоко проникає у зміст права. В роботі «Філософія конституційних цінностей» О. Гришук вказує, що «звернення до людської гідності відбувається, як правило, коли має місце гостре розуміння грубого порушення прав людини. Яскравим прикладом цього слугує історія правової регламентації людської гідності. Зокрема на міжнародному рівні це відбулося як реакція на звірства Другої світової війни «злочини проти людства (людяності)» [9]. Тому представники правничих наук цілком праві, стверджуючи, що, оскільки людська гідність через систему соціальних зв'язків є вихідною у взаємовідносинах між людьми і знаходить своє безпосереднє відображення у гідності кожної людини, феномен людської гідності неможливо розглядати окремо від права, адже він прямо впливає на поведінку кожної конкретної людини та суспільства загалом [12, с. 49]. Отже, у своєму аналізі матимемо на увазі, що правовий підхід розглядає людську гідність подвійно: як явище об'єктивне та як явище суб'єктивне. Окремо зауважимо, що для запобігання ототожненню понять «людська гідність» і «гідність людини», теорія і практика права наполягає на їх розмежуванні, оскільки у наукових працях поняття «гідність людини» розглядають у зв'язку з конкретною особистістю, групою людей, а «людська

гідність» як етична категорія означає уявлення про особистість взагалі як ознаку й властивість, що відрізняє людину від інших біологічних істот, виділяє у структурі цих якостей соціальне як неповторне [15].

Н. Стецик у роботі «Природа гідності людини (на основі аналізу сучасних європейських конституцій та прецедентної практики конституційних судів) вказує, що у багатьох європейських конституціях та практиках конституційних судів замість дефініції понять «гідність людини» часто використовуються і абстрактні характеристики окремих аспектів поняття гідності людини. У європейських конституціях гідність характеризується як непорушна, невід'ємна, верховна, джерело прав та свобод людини, фундамент політичного порядку та соціального миру [20, с. 29]. Разом з тим, С. Шевчук справедливо наголошує, що людська гідність посідає визначальну роль у системі конституційних цінностей [24, с. 34].

Аналіз джерел дозволяє, таким чином констатувати, що основними міжнародними стандартами стосовно гідності людини, які є орієнтиром для більшості держав світу є: визнання гідності людини основою свободи, справедливості і загального миру; визнання всіх громадян, незалежно від будь-яких індивідуальних особливостей, вільними та рівними у своїй гідності; усі права громадян – громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні – впливають з властивістю людській особі гідності; усі люди мають право на повагу до своєї гідності.

Отже, можна зробити загальний висновок про те, що на міжнародному рівні визнається право кожного на повагу до людської гідності [7; 8]. Відповідно кожна людина (незалежно від обсягу її дієздатності чи будь-яких індивідуальних особливостей) заслуговує на гідне з нею поводження з боку всіх інших осіб. Більше того: відповідно до міжнародних стандартів існує обов'язок кожної людської особи поводитися стосовно іншої особи гідно, професійно та гуманно, а першочерговим завданням правової держави є охорона і захист особи, її гідності, прав і свобод [22, с. 564].

В свою чергу, аналіз роботи Г. Мойсей «Проблеми реалізації права на людську гідність в Україні», де систематизований стан проблеми в Україні, дає змогу констатувати акцентування уваги на подвійному вимірі гідності людини в Конституції України, її значенні та особливому місці в системі конституційного права, на правових позиціях Конституційного Суду України в частині пізнання та обґрунтування людської гідності, його ключову роль для розвитку системи захисту прав людини, тенденцію на зміну підходів до інтерпретації цього поняття за останні 20 років, визнання «гідності людини» конституційною концепцією, що виконує функцію обмеження законодавця у справах, що стосуються захисту абсолютно недоторканної сфери особистості [16, с.163]. Тож можемо стверджувати, як те слушно зауважив на передвоєнному Маріупольському конституційному форумі «Людська гідність та забезпечення прав людини в умовах суспільних трансформацій» С. Голо-

ватий, Україна поступово долає брак знань і досвіду в державному будівництві, в утвердженні ідеалів західних цінностей [5, с. 24].

Погоджуючись з наведеними заувагами, що «гідність» є справді одним із найскладніших особистісних елементів моральної свідомості, внутрішнього світу людини і своєрідним саморегулятором поведінки [23, с. 212], зазначимо насамперед виокремлення логіко-філософських, теософських та морально-етичних концептів. На думку багатьох дослідників, «морально-етичні концепти... найближчі до теософських, але на відміну від них є регулятивними, тобто не тільки відображають загальні уявлення людства про морально-етичні цінності (добро, зло, гріх, обов'язок, честь), а й рекомендують норми поведінки у світі і в суспільстві» [19, с. 53]. Водночас, як те впливає з праць дослідників ґенези духовних цінностей, концепт «гідність», як і інші морально-етичні концепти, набуває «не тільки індивідуально-суб'єктивного», але й національно-специфічного втілення» [19, с. 53], зокрема, в українській мовній картині світу (Н. Вдовиченко) [2], у сфері комунікацій в етнокогнітивному просторі (Т. Єщенко) [8], у світоглядно-аксиологічних настановах (І. Грабовська) [7; 8] тощо. Це, на нашу думку, надзвичайно важлива заувага, оскільки методологічно для аналізу духовних концептів у сучасних суспільно-політичних умовах необхідно усвідомлювати їх ключові, базові характеристики стосовно людини як суб'єкта соціальних перетворень, насамперед – «знання», «ментальність», «культура», «оцінка» [19, с. 19].

Зі вказаної точки зору вбачається цілком виправданою актуальність питання реалізації прав свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в сьогоденній Україні, оскільки, захист конституційних прав і свобод людини і громадянина є одним із головних обов'язків держави. Однак дослідники проблеми цілком аргументовано зазначають також, що існують ситуації, коли їх обмеження є неминучим і здійснюється виключно у спосіб та за допомогою засобів, які передбачені чинним законодавством [3, с. 45]. Як можемо висувати з аналізу правничих джерел, це означає, що:

- обмеження прав людини і громадянина в державі є тимчасовим, необхідним та не носить дискримінаційного характеру;

- законодавчо закріплений перелік прав, які не можуть бути обмеженими у жодному разі.

Отже, вказані положення відповідають нормам Загальної декларації прав людини, якими передбачено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [3, с. 48].

Переходячи до аналізу напрацювань розгляду категорії «гідність» з точки зору ціннісно-мотиваційних характеристик української спільноти, за-

значимо, що повномасштабна війна стала ключовою подією для новітньої історії України, яка сьогодні «виборює своє право «бути, а не здаватися», ...війна стала подією, що інтенсифікувала процес національної самовизначеності, стимулювала готовність українців до спротиву агресії й захисту незалежності України» [12, с. 329].

Знаний український філософ, історик, релігієзнавець, в'язень сумління рашистських окупантів Ігор Козловський напередодні арешту не втомлювався нагадувати про те, що людська гідність – це поле, яке ми обробляємо у своєму внутрішньому світі. В аналізі спадщини І. Козловського, дослідник К. Сігов зазначає ту надзвичайну вагу, яку вбачав учений у власне ціннісних аспектах гідності, як неодмінної умови єдності і згуртування українства в умовах війни: «Цінність мають лише ті думки, якими ми живемо», – цитуючи на лекціях слова Германа Гессе, Ігор Козловський чітко давав зрозуміти, яку відповідальність бере на себе кожен, хто їх виголошує. «З точки усвідомлення глибини такої відповідальності починається шлях до звільнення від цинічного, взятого за «норму» маніпулювання словами, що не відповідають вчинкам тих, хто їх промовляє. Війна, всередині якої ми всі сьогодні живемо, вивела проблему банального людського лицемірства на рівень глобальної трагедії людства. Брехня вбиває» [21].

Тому, насамперед виходячи з потреби згуртування української спільноти і потреб повоєнної розбудови держави, на думку І. Козловського, сьогодні конче необхідно брати до уваги таку питому складову гідності, як толерантність, оскільки реалізація власної гідності особистості передбачає, що ми чуємо іншу людину, поважаємо її права, життєвий чи релігійний вибір. Стосовно українського суспільства на сучасному етапі дослідник визначив наступні відповідні точки реалізації соціально-філософської рефлексії категорії гідність в активних суспільних практиках:

- основна маса людей навряд чи буде перейматися ідеєю гідності. Але критична маса таких людей у суспільстві має бути. ...Епоха може змінити свій формат, але вона продовжується!

- гідність – це процес. Процес, який формується за певних умов (виховних, освітніх). Хоча більшість людей живе цінностями нижніх рівнів піраміди Маслоу, ми маємо розуміння того, що гідність – це, перш за все, зрілість;

- ми маємо задовольняти свої потреби, але цінності повинні домінувати над потребами;

- далеко не всі дотримуються цієї формули, що пов'язано з численними факторами: це інфантилізм, утриманство, утилітаризм в підходах до життя як такого, знецінення, безвідповідальність, бажання перекласти відповідальність на когось, на обставини, на сусіда, на іншу країну [14].

На завершення наведеного вище аналізу ціннісно-смыслових аспектів наукової розробки категорії «гідність» в контексті розглянутих домінуючих гуманістичних норм міжособистісних і суспільних взаємин та проблеми визначення її ефективних цін-

нісних ідентифікаторів, актуальним і доречним вважаємо навести ще одну цитату Ігоря Козловського у викладі Костянтина Сігова: «Гідність – це правдивість як внутрішня, так і зовнішня... Правда – це коли ти на всіх рівнях відповідальний, у тебе є відповідь на питання «хто ти?» й «заради чого ти?». Правда нагадує, як внутрішня природа має відповідати твоїм учинкам і твоїм словам. Момент початку якоїсь духовної практики, духовного життя – це спостерігати за собою, щоб не зрадити цій правдивості. Ми так чи інак за природою інстинктивно прагнемо відповідати не собі, а обставинам, масовій культурі, вимогам соціуму. І дуже часто можемо забувати про себе, про свою внутрішню правду, про свою невідповідність у цьому світі, про свій рух до реалізації своєї місії цієї невідповідності. Система цінностей якраз формує саме цей правдивий внутрішній горизонт, над яким ти працюєш» [21].

Висновки. Підсумовуючи вище викладене, значимо, що соціально-філософська розробка ціннісних аспектів категорії гідності перебуває у стані активної розробки. У цьому напрямку дослідники дедалі ґрунтовніше опрацьовують ті площини громадянської сторони суспільного буття, де знаходять відображення не лише загальні уявлення людства про морально-етичні цінності, але й ідеться про активну участь у становленні гуманістичних принципів поведінки в суспільстві. Водночас, концепт гідності набуває не тільки індивідуально-суб'єктивного, але й національно-специфічного та політичного втілення. У контексті українського сьогодення прикладом є проблеми дотримання принципів гідної взаємодії законодавчої і виконавчої влади з громадянським суспільством у надзвичайно чутливих питаннях національної єдності і політичної згуртованості для перемоги над агресором. Адже ліберальні цінності і під час війни означають не ігнорування різних, навіть протилежних життєвих світів, а заохочення і мотивація суб'єктів суспільних практик до взаємодії з максимально толерантним ставленням до відмінностей в поглядах і концепціях. Оскільки дотриманням ціннісних принципів у сферах суспільної комунікації має стати одним з важливих індикаторів як національної згуртованості, так і для розбудови повоєнної демократичної України, уже сьогодні важливо мати науково-теоретичне та методологічне підґрунтя для детального аналізу найскладніших ситуацій суспільної практики. Тому ціннісно-смыслові рефлексії суспільної свідомості української спільноти в сьогоденних умовах потребують якомога повнішої деталізації в наступних наукових розвідках.

1. Бауман З., Донскіс Л. Моральна сліпота. Втрата чутливості у плінній сучасності / Пер. З англ. О. Буценка. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2014. 280 с.
2. Вдовиченко Н.В. Вербалізація морально-етичних концептів в українській мовній картині світу: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – укр. мова. Одеса, 2015. 23 с.

3. Вишняк О. Особливості реалізації прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану: матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.)* / упор. М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 45–50. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/05/zbirnyk_konferenciyi_07_10_2022_karmushyna-gotov.pdf
4. Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність. *Умови громадянства : збірник статей / за ред. Варта ван Стінбергена*. Київ, 2005. С. 49–70.
5. Головатий С. (ред.). Людська гідність та забезпечення прав людини в умовах суспільних трансформацій. *Збірник матеріалів І Маріупольського конституційного форуму*. Київ: ВАІТЕ, 2021. 134 с.
6. Грабовська І.М. Громадянське суспільство як один з вирішальних факторів консолідації українства постколоніального періоду. *Грані. Науково-теоретичний альманах*. Т.20. №2 (142). 2017. С. 87–91.
7. Грабовська І. Українська жінка в Революції Гідності. *Український альманах*. Варшава, Польща, 2018. С. 52–60.
8. Грабовська І. Єврореволюція як Революція Гідності в контексті цивілізаційної проблематики. *Сучасне українство: цивілізаційні виклики та відповіді: Монографія. Видання 2-ге, доповнене*. К.: ВЦ «Київський університет», 2019. С. 162–182.
9. Гришук О.В. Філософія конституційних цінностей: монографія. Київ: «Компанія ВАІТЕ». 2019. 416 с.
10. Дучак Б.Л. Людська гідність у праві. *Наукові записки НаУУКМА*. 2017. Том 200. «Юридичні науки». С. 47–50.
11. Єщенко Т.А. Концепт «Сумління/совість» в етнокогнітивному та біблійному аспектах *Наука. Релігія. Суспільство*. 2011. № 2. С. 156–161.
12. Жуленьова О. Вплив війни на ціннісні пріоритети. *Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва*. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. С. 326–337. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografi>.
13. Загальна декларація прав людини. Резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015
14. Ігор Козловський. Гідність: асертивність та емпатія. 11.09.2019. URL: <https://ji-magazine.lviv.ua/2019/kozlovskiy-hidnist.htm>
15. Кравченко П.А. Гідність людини як ціннісний принцип її соціального буття. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1984/1/KRAVCH.pdf>
16. Мойсей Г. Проблеми реалізації права на людську гідність в Україні. *Часопис Київського університету права* (2, 2020.). С. 160–164. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2020.27>
17. Національна ідентичність і громадянське суспільство: [монографія] / Є. Бистрицький [та ін.]; [відп. ред. Є. К. Бистрицький]. Київ: Дух і літера, 2015. 450с.
18. Основні права людини: німецько-український правовий вимір: монографія / за ред. Мельника Р. С. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 404 с.
19. Приходько А.Н. Концепты и концептосистемы. Днепропетровск: Белая Е.А., 2013. 307 с.
20. Стецик Назарій. Природа гідності людини (на основі аналізу сучасних європейських конституцій та прецедентної практики конституційних судів). *Український часопис конституційного права*. 2018. № 1. С. 28–39.
21. Сіров К. Новий град Ігоря Козловського. *Дзеркало тижня*. Ост 14, 2023. URL: <https://zn.ua/ukr/CULTURE/novij-hrad-igorja-kozlovskoho.html>
22. Цебенко С. Гідність людини і міжнародні стандарти. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки*. 2017. № 865. С. 563–569. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2017_865_87
23. Чабан В.М. Концептосфера Гідність в українській лінгвокультурі. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Вип. 10. 2016. С. 208–213.
24. Шевчук С. Людська гідність у системі конституційних цінностей. *Право України*. 2018. №9. С. 29–40.
25. Fukuyama F. Identity: The demand for dignity and the politics of resentment. New York: Farrar, Straus and Giroux. 2018. 240 p.

References

1. Bauman Z., Donskis L. (2014). *Moralna slipotа. Vtrata chutlyvosti u plynnii suchasnosti* [Moral blindness. Loss of sensitivity in the current modernity] / Per. Z anhl. O. Butsenka. K.: DUKh I LITERA. 280 p. (in Ukrainian).
2. Vdovychenko N.V. (2015). *Verbalizatsiia moralno-etychnykh kontseptiv v ukrainskii movnii kartyni svitu* [Verbalization of moral and ethical concepts in the Ukrainian linguistic picture of the world]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 – ukr. mova. Odesa. 23 p. (in Ukrainian).
3. Vyshniak O. (2022). *Osoblyvosti realizatsii prav i svobod liudyny v umovakh voiennoho stanu v Ukraini* [Peculiarities of the realization of human rights and freedoms in the conditions of martial law in Ukraine]. *Konstytutsiini prava i svobody liudyny ta hromadianyna v umovakh voiennoho stanu: materialy naukovooho seminaru (23 chervnia 2022 r.)* / upor. M. V. Kovaliv, M. T. Havryltsiv, N. Ya. Lepish. Lviv: LvDUVS. Pp. 45–50. URL:

- https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/05/zbirnyk_konferencziyi_07_1_0_2022_karmushyna-gotov.pdf (in Ukrainian).
4. Habermas Yu. (2005). Hromadianstvo i natsionalna identychnist [Citizenship and national identity]. *Umovy hromadianstva: zbirnyk statei I* za red. Varta van Stinberhena. Kyiv. Pp. 49–70. (in Ukrainian).
 5. Holovaty S. (ed.) (2021). *Liudska hidnist ta zabezpechennia prav liudyny v umovakh suspilnykh transformatsii* [Human mobility and the provision of human rights in the conditions of social transformations]. *Zbirnyk materialiv I Mariupolskoho konstytutsiinoho forumu*. Kyiv: VAITE. 134 p. (in Ukrainian).
 6. Hrabovska I.M. (2017). *Hromadianske suspilstvo yak ody z vyrishalnykh faktoriv konsolidatsii ukrainstva postkolonialnogo periodu* [Civil society as one of the decisive factors of the consolidation of Ukrainianness in the post-colonial period]. *Hrani. Naukovo-teoretychnyi almanakh*. T. 20. №2 (142). Pp. 87–91. (in Ukrainian).
 7. Hrabovska I. (2018). *Ukrainska zhinka v Revoliutsii Hidnosti* [Ukrainian woman in the Revolution of Dignity]. *Ukrainskyi almanakh*. Varshava, Polshcha. Pp. 52–60. (in Ukrainian).
 8. Hrabovska I. (2019). *Yevrorevoliutsiia yak Revoliutsiia Hidnosti v konteksti tsyvilizatsiinoi problematyky* [Eurorevolution as a Revolution of Dignity in the context of civilizational problems]. *Suchasne ukrainstvo: tsyvilizatsiini vyklyky ta vidpovidi: Monohrafiia*. Vydannia 2-he, dopovnene. K.: VTs «Kyivskiy universytet». Pp. 162–182. (in Ukrainian).
 9. Hryshchuk O.V. (2019). *Filosofiiia konstytutsiinykh tsinnostei* [Philosophy of constitutional values]. *Monohrafiia*. Kyiv: «Kompaniia VAITE». 416 p. (in Ukrainian).
 10. Duchak B.L. (2017). *Liudska hidnist u pravi* [Human behavior in law]. *Naukovi zapysky NaUUKMA*. Tom 200. «lurydychni nauky». Pp.47–50. (in Ukrainian).
 11. Yeshchenko T.A. (2011). *Kontsept "Sumlinnia/sovist" v etnokohnityvnomu ta bibliinomu aspektakh* [The concept of "Conscience" in ethnocognitive and biblical aspects]. *Nauka. Relihiia. Suspilstvo*. № 2. Pp. 156–161. (in Ukrainian).
 12. Zhulienova O. (2022). *Vplyv viiny na tsinnisni priorytety* [The impact of war on value priorities]. *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. 2022: Kolektyvna monohrafiia I* S. Dembitskyi, O. Zlobina, N. Kostenko ta in.; za red. chlen.-kor. NAN Ukrainy, d. filos. n. Ye. Holovakhy, d. sots. n. S. Makeieva. Kyiv: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy. Pp. 326–337. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografi> (in Ukrainian).
 13. *Zahalna deklaratsiia prav liudyny* [Universal Declaration of Human Rights]. *Rezoliutsiia 217 A (III) Heneralnoi Asamblei OON vid 10 hrudnia 1948 roku* URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (in Ukrainian).
 14. Ihor Kozlovskiy. (11.09.2019). *Hidnist: asertyvnist ta empatiia* [Hidnist: assertiveness and empathy]. URL: <https://ji-magazine.lviv.ua/2019/kozlovskiy-hidnist.htm> (in Ukrainian).
 15. Kravchenko P.A. *Hidnist liudyny yak tsinnisnyi pryntsyp yii sotsialnogo buttia* [Hidnist to man as a valuable principle of social existence]. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1984/1/KRAVCH.pdf> (in Ukrainian).
 16. Moisei H. (2020). *Problemy realizatsii prava na liudsku hidnist v Ukraini* [Problems of implementing the right to human mobility in Ukraine]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. №2. Pp. 160–164. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2020.27> (in Ukrainian).
 17. *Natsionalna identychnist i hromadianske suspilstvo* [National identity and civil society]. [monohrafiia] / Ye. Bystrytskyi [ta in.]; [vidp. red. Ye. K. Bystrytskyi] (2015). Kyiv: Dukh i litera. 450 p. (in Ukrainian).
 18. *Osnovni prava liudyny: nimetsko-ukrainskyi pravovyi vymir: monohrafiia* [Basic human rights: German-Ukrainian legal dimension: monograph] / za red. Melnyka R.S. (2022). Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka». 404 p. (in Ukrainian).
 19. Prykhodko A.N. (2013). *Kontsepty y kontseptosystemi* [Concepts and concept systems]. / A. N. Prykhodko. Dnepropetrovsk: Belaya E.A. 307 p. (in Russian).
 20. Stetsyk Nazarii. (2018). *Pryroda hidnosti liudyny (na osnovi analizu suchasnykh yevropeiskykh konstytutsii ta pretседentnoi praktyky konstytutsiinykh sudiv)* [The nature of human dignity]. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava*. №1. Pp. 28–39. (in Ukrainian).
 21. Sihov K. (2023). *Novyi hrad Ihoria Kozlovskoho* [Ihor Kozlovsky's new town]. *Dzerkalo tyzhnia*. Oct 14. URL: <https://zn.ua/ukr/CULTURE/novij-hrad-ihorja-kozlovskoho.html> (in Ukrainian).
 22. Tsebenko S. (2017). *Hidnist liudyny i mizhnarodni standarty* [Human behavior and international standards]. *Visnyk Natsionalnogo universytetu "Lvivska politekhnika"*. Seriia: Yurydychni nauky. №865. Pp. 563–569. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2017_865_87 (in Ukrainian).
 23. Chaban V.M. (2016). *Kontseptosfera Hidnist v ukrainskii linhvokulturi* [Conceptosphere Hidnist in Ukrainian linguistic culture]. *Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva*. Vyp. 10. Pp. 208–213. (in Ukrainian).
 24. Shevchuk S. (2018). *Liudska hidnist u systemi konstytutsiinykh tsinnostei* [Human nature in the system of constitutional values]. *Pravo Ukrainy*. №9. Pp. 29–40. (in Ukrainian).
 25. Fukuyama F. (2018). *Identity: The demand for dignity and the politics of resentment*. New York: Farrar, Straus and Giroux. 240 p.